

УДК 336.77

Гаврікова А. В.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поява регулювання банківської діяльності має досить закономірний процес в межах унітарної та федеративної форм державного устрою. Еволюційні процеси в банківській діяльності світового характеру підштовхнули до появи правил і законів, які призначені для контролю за поведінкою банків. Однак, в Україні становлення банківської системи і розвиток регулювання банківської діяльності відбулися не поступово, а паралельно, що пов'язано з особливостями створення держави і наявністю накопиченого світового досвіду в цій сфері.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: розглянути терміни «регулювання» і «управління», визначити їх зв'язок; зробити огляд нормативно-законодавчої бази з регулювання банківської діяльності в Україні та на міжнародному рівні; розглянути задачі та форми банківського регулювання; надати пропозиції щодо подальшого розвитку теоретичних основ регулювання банківської діяльності.

Внесок в формування теоретичних основ регулювання банківської діяльності, як складової процесу управління, зробили сучасні вітчизняні науковці: К. Волинка, Н. Волкова, Р. Герасименко, С. Гуткевич, В. Коваленко, О. Коренева, О. Крухмаль, Н. Марченко, Г. Осовська, О. Осовський, В. Рульєв, О. Хаб'юк, Т. Чашко, К. Черкашина та інші.

В Універсальному словнику-енциклопедії термін «регулювання» розглядають, як вплив на певний процес із метою зменшення відхилень його перебігу від бажаного [1]. Існує думка, що термін «регулювання» має декілька значень [2]:

а) регулювання економічне – державні правила і закони, призначені для контролю за поведінкою фірм, підприємств та інших суб'єктів економіки.

У економіці розрізняють бюджетне, валютне, податкове регулювання [3];

б) регулювання соціальне – це система засобів, спрямованих на впорядкування поведінки людей, їхніх соціальних спільностей з метою узгодження і стабілізації суспільних відносин. Розрізняють два види соціального регулювання – індивідуальне і нормативне. Індивідуальне регулювання – це упорядкування поведінки людей за допомогою разових рішень, що стосуються окремих випадків, конкретних осіб. Нормативне регулювання – упорядкування поведінки людей за допомогою загальних правил, тобто стандартів, зразків, моделей поведінки, що поширюються на всі аналогічні випадки. За допомогою загальних правил (соціальних норм) досягається єдиний порядок у суспільстві [4];

в) регулювання (технічне) – діяльність з установлення обов'язкових вимог добровільних правил, загальних принципів, характеристик стосовно продукції, процесів (методів) виробництва, експлуатації й утилізації, робіт або послуг, оцінки відповідності, а також щодо контролю за дотриманням цих вимог [5].

Метою статті є дослідження теоретичних основ регулювання банківської діяльності і надання пропозицій щодо їх подальшого розвитку.

Сучасні науковці, Рульєв В. А. і Гуткевич С. О., розглядають «регулювання», як одну з функцій менеджменту, – вид управлінської праці, ціллю якої є подолання протиріччя між організацією і дезорганізацією, порядком і факторами, які порушують цей порядок. Автори підкреслюють, що «регулювання» не відіграє головної ролі в переліку функцій, однак, орієнтовано на виконання тактичних і стратегічних планів [6].

Водночас, Осовська Г. В. і Осовський О. А. більш позиціонують регулювання і його місце в системі управління, визнаючи, що це вид діяльності, що являє собою вплив керівника на підлеглих таким чином, щоб вони виконували роботу для досягнення цілей організації. У цьому випадку функція регулювання пов'язана із широко використовуваним терміном

«управління». Таке поняття керівництва розглядає лише одну сторону процесу управління – вплив однієї особи (керівника) на підлеглих. Інша сторона полягає в тому, що управління – це процес впливу керівника на підлеглих за допомогою різних методів регулювання, а саме вплив, який здійснюється за допомогою влади і лідерських якостей керівника. Таким чином, функція регулювання – це процес управління, який здійснюється за допомогою методів формального впливу, підсиленого владою і лідерством [7].

Також, слід звернути увагу на сутність поняття терміну «управління». Управління в широкому розумінні – це загальна система відносин і явищ управління в природі та суспільстві, у вузькому – це технологічна організація об'єкта управління. Термін «управління» значно ширший і застосовується до різних видів людської діяльності, сфер діяльності, органів управління. Водночас, термін «менеджмент» застосовується до управління соціально-економічними процесами на рівні організації (підприємства, фірми) діючої в ринкових умовах [6].

Розвиток використання терміну «регулювання» можна представити у наступній логічній послідовності (рис. 1).

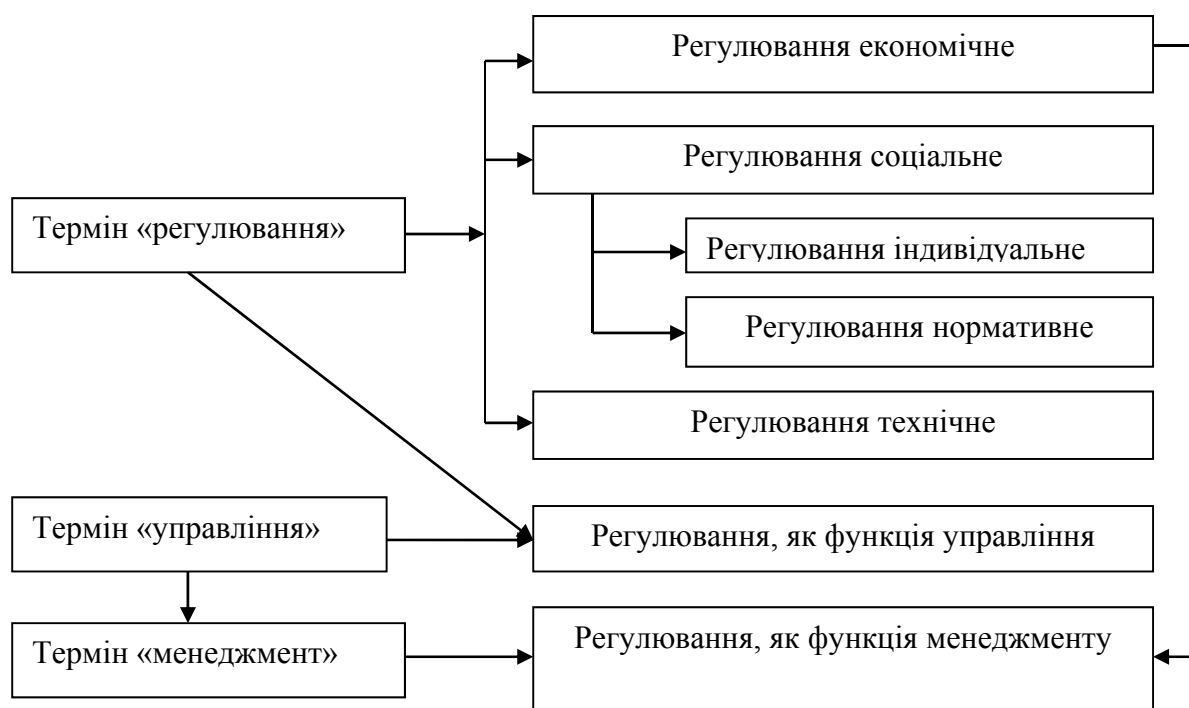

Рис. 1. Розвиток використання терміну «регулювання»

Сучасна банківська діяльність – це залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб. Але розвиток банківської діяльності здійснювався не одне століття і вважається, що перший банк був заснований в 1171 р. у Венеції, а у XIV–XV ст. банкіри вже були потужною суспільною силою [8]. Проте, історично виділяють чотири основні етапи її розвитку:

I етап – від античності до виникнення Венеціанського банку (зародження);

II етап – з 1156 р. до заснування Англійського банку в 1694 р. (жирообороту та державних банків);

III етап – з 1694 р. до кінця XVIII ст. (спеціалізовані банки);

IV етап – з початку XIX ст. до теперішнього часу (розширення повноважень банків) [9].

Перший центральний банк «Ріксбанк» було створено у Швеції в 1668 р. – на межі переходу від феодалізму до капіталізму, а у 1694 р. був заснований Банк Англії. Перші банки не мали виключного права на емісію грошових знаків і їх функції суттєво відрізнялися

від функцій сучасних центральних банків. Так, Банк Англії спочатку повинен був фінансувати промисловість і торгівлю, а Банк Нідерландів – внутрішню і зовнішню торгівлю. У сучасному вигляді центральні банки виникли в ХІХ ст. Центральні банки – це юридичні особи з особистим статусом, особливістю якого є відокремлення майна банку від держави. Хоча зазначене майно формально знаходиться у державній власності, але центральний банк має право розпоряджатися ним як власним [9].

Роблячи акцент на еволюційному розвитку банківської діяльності слід визначити, що лише на четвертому етапі її історичного становлення з'являється необхідність розвинення системи регулювання та контролю, у зв'язку з отриманням особливого статусу банку пов'язаного з відповідальністю за стан економіки через вплив на масу грошей в обігу.

В Законі України «Про Національний банк України» (стаття 1) під банківським регулюванням розуміють одну із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Метою банківського регулювання і нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів (стаття 55). [10]

Банківська система України у загальному вигляді представлена на рис. 2. [9].

Згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України. НБУ самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг. НБУ визначає види спеціалізованих банків та порядок набуття банком статусу спеціалізованого [11].

О. Хаб'юк вважає, що під банківським регулюванням слід розуміти формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей. [12] Підкреслюючи необхідність регулювання банківської діяльності автор виділяє наступні причини:

- міжнародний характер банківської діяльності;
- виконання банками важливих для економіки функцій;
- нездатність вкладників контролювати банки;
- загроза ризиків банківської діяльності для стабільної національної економіки;
- ефекти масштабу та диверсифікації: тенденції до монополізації. [12]

Розуміючи особливий статус банківської системи в межах управління державою неможна представити його існування без системи банківського регулювання, що повинна відповідати міжнародними стандартам. Ряд науковців визнають, що основними задачами банківського регулювання є:

- забезпечення стабільності та надійності банківської системи;
- захист інтересів вкладників, які розташовують свої кошти в банках, від неефективного управління банками та від зловживання;
- створення конкурентного середовища в банківській сфері;
- забезпечення відкритості політики і діяльності банківського сектору в цілому та окремого банку;
- підтримання необхідного рівня стандартизації та професіоналізму в банківському секторі, забезпечення ефективної діяльності банків і впровадження інноваційних технологій в інтересах користувачів банківських послуг [13].

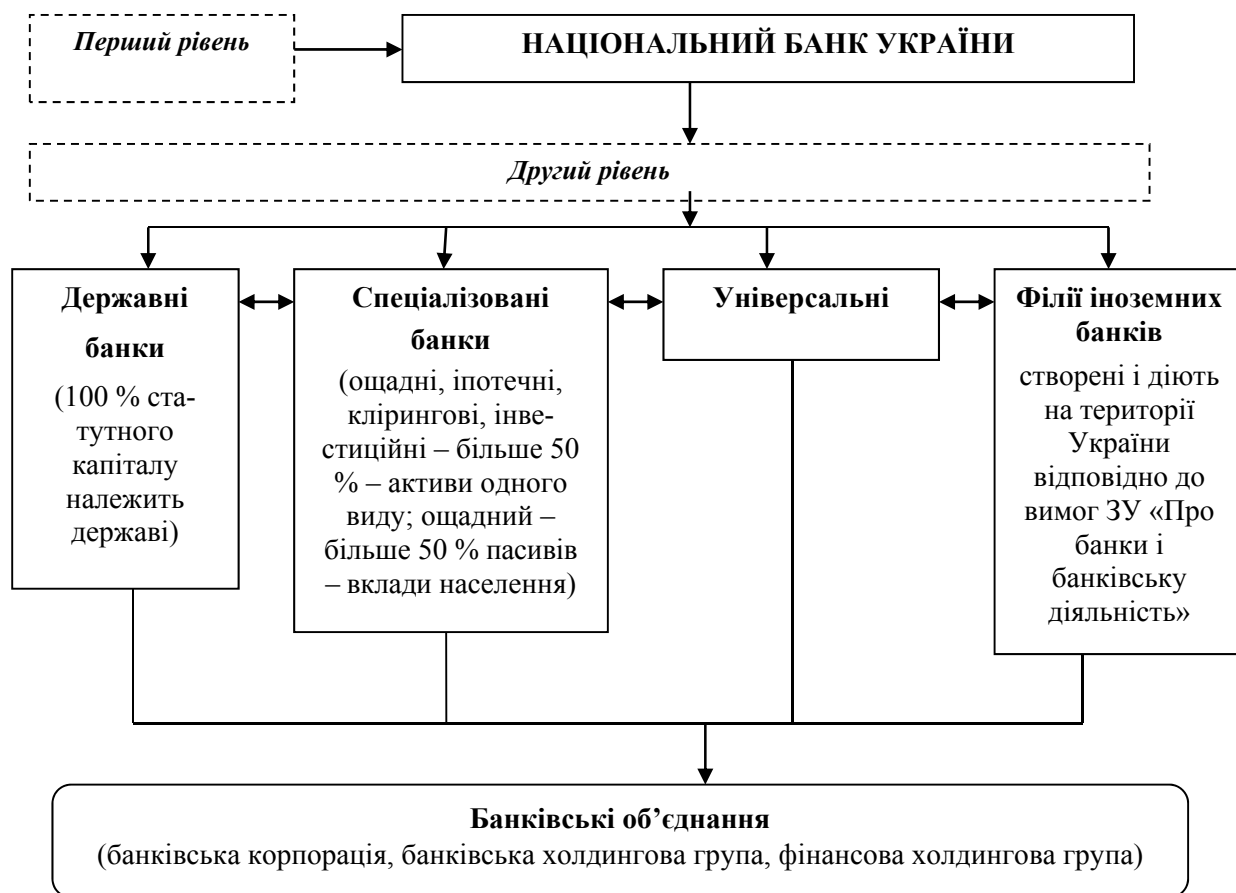

Рис. 2. Структура банківської системи України

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про Національний банк України», Закону України «Про банки і банківську діяльність», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України. Національний банк України визначає особливості регулювання та нагляду за системно важливим банком, банком, що має статус Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, з урахуванням специфіки діяльності таких банків. [11].

Згідно Закону «Про Національний банк України» (Розділ X) регулюючий вплив НБУ на банківську систему здійснюється за рахунок:

а) прийняття нормативно-правових актів, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (стаття 56);

б) встановлення обов'язкових економічних нормативів, які мають забезпечувати здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з капіталом, ліквідністю, наданням кредитів, інвестиціями капіталу, а також за відсотковим та валютним ризиком (стаття 58);

в) визначення розміру, порядок формування та використання резервів банків для покриття можливих втрат за кредитами, резервів для покриття валютних, відсоткових та інших ризиків банків (стаття 59) [10].

Згідно статті 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» регулювання діяльності банків в Україні здійснюється за допомогою форм, які об'єднуються у дві великі групи і представлені на рис. 3.

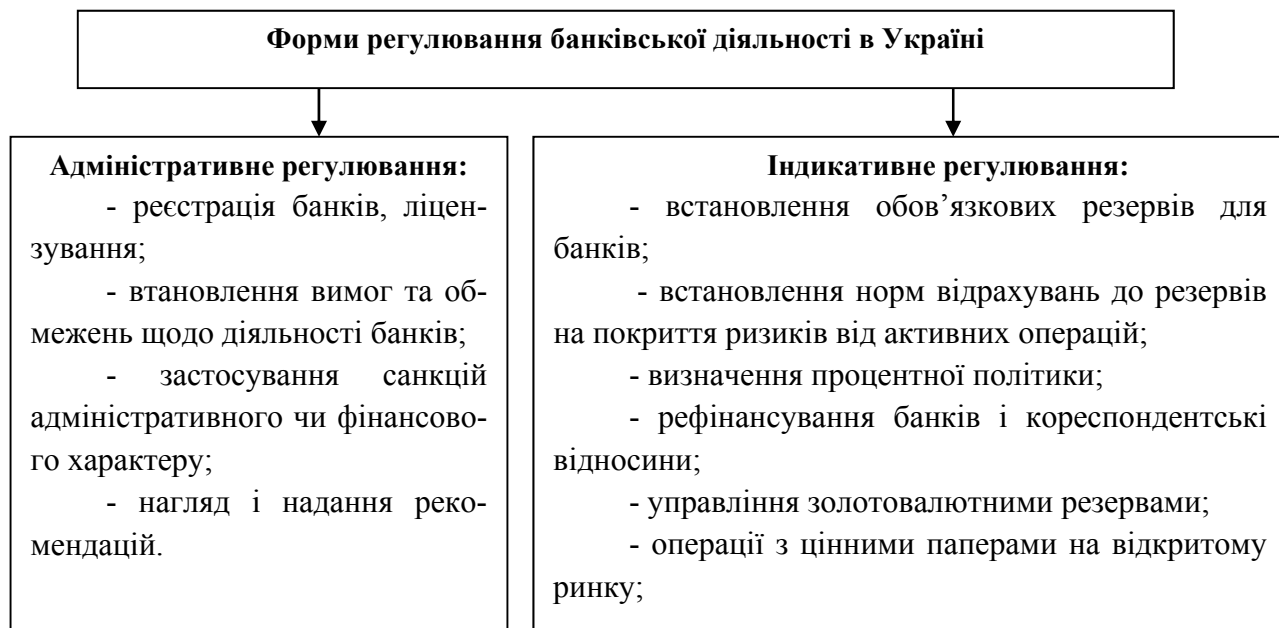

Рис. 3. Форми регулювання банківської діяльності в Україні

З проявом міжнародної активності банків і необхідності впровадження високих та єдиних стандартів в сфері банківського регулювання та нагляду в 1974 р. в м. Базель, Швейцарія при Банку міжнародних розрахунків президентами центральних банків та органами нагляду G 10 засновано Базельський Комітет з питань банківського нагляду. Засідання Комітету відбувається один раз в три місяці. Результатом його роботи є документи: Базель I (затверджено в 1988 р., переглянуто в 2006 р.), Базель II (затверджено 2004 р.), Базель III (затверджено в 2010–2011 р.).

Базель III містить методичні рекомендації в галузі банківського регулювання, які пов'язані з фінансовою кризою кінця 2000-х років на основі посиленних вимог до капіталу банку і впровадження нових нормативів з ліквідності. Головною метою розробленого документу є підвищення якості управління ризиками в банківській діяльності і підтримка стабільності фінансової системи [14].

ВИСНОВКИ

Регулювання банківської діяльності, як функції банківської системи – є результатом еволюційного становлення держави, що виникла поступово в світовому масштабі та має признаки паралельності в межах розвитку України для створення стабільної банківської системи.

Сучасне розуміння терміну «регулювання банківської діяльності» робить акцент на застосуванні заходів впливу на банківську сферу для досягнення цілей держави. Слід підкреслити, що на другому рівні банківської системи знаходяться спеціалізовані і універсальні банки, філії іноземних банків, метою створення і функціонування яких є отримання прибутку і підвищення їх ринкової вартості. Державні банки мають «особливий статус» і досить опосередкований вплив конкурентного середовища на свою діяльність, а результатом регулювання повинна стати стабільна і надійна банківська система, а не окремі банки.

Таким чином, під терміном «регулюванням банківської діяльності» слід розуміти формування і впровадження державних правил і законів, які націлено на підтримку стабільності і надійності банківської системи, конкурентного середовища в банківській діяльності.

Наявність кризових явищ в XX ст. фінансового характеру дозволяє зробити висновки про недосконалість банківського регулювання і необхідність системної роботи за цим напрямком, про що свідчить розробка Базельським Комітетом з питань банківського нагляду документів

Базель I, Базель II, Базель III. Складність досягнення головної мети регулювання в тому, що в банківській діяльності поєднуються інтереси власників, клієнтів і держави. Тому, слід активізувати саморегулювання банківської діяльності, що дозволить забезпечити додатковий нагляд і контроль по відношенню до держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Регулювання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopectia.org.ua/29/53407/19359.html>. – Назва з екрану.
2. Регулювання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрану.
3. Регулювання економічне. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрану.
4. Волинка К. Г. Теорія держави і права. 3.2. Поняття і призначення соціального регулювання, місце права в системі соціального регулювання. [Електронний ресурс] / К. Г. Волинка – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/2291/31/>. – Назва з екрану.
5. Марченко Н. І. Про стан технічного регулювання в Україні [Електронний ресурс] / Н. І. Марченко – Режим доступу : <http://document.ua/pro-stan-tehnicnogo-regulyvannja-v-ukrayini-nor11779.html>. – Назва з екрану.
6. Рудьєв В. А. Менеджмент: навч. посіб. / В. А. Рудьєв, С. О. Гуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 312 с.
7. Осовська Г. В. Основи менеджменту: навчальний посібник / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – Видання 3-є, перероблене і доповнене. – К. : «Кондор», 2008. – 664 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-5520.html>
8. Енциклопедія банківської справи України [Текст] : ред. В. С. Стельмах ; НБУ, Ін-т незалежних експертів. – К. : Молодь : Ін Юре, 2001. – 680 с. (додаток «Моральний кодекс банкіра»). – ISBN 966- 7615-21-9.
9. Банківська система України [Текст] : монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 187 с.
10. Закон України «Про Національний банк України», N 679-XIV, 20.05.1999 р. (остання редакція від 01.04.2015, підстава 213-19). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=679-14>
11. Закон України «Про банки і банківську діяльність», Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 5-6, ст.30 (остання редакція від 26.04.2015, підстава 1700-18). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>
12. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк – Івано-Франківськ : ОППТО; Снятин: ПрутПринт. 2008. – 260 с.
13. Волкова Н. И. Управление банковской деятельностью: Учебно-практическое пособие / Н. И. Волкова, Р. А. Герасименко, Т. А. Чашко; под общ. ред. П. В. Егорова. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2003. – 338 с.
14. Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/press/p100912.pdf>.